MOTIVAREA INTERNĂ A RELAȚIILOR SEMANTICE. ANTONIMIA ANALIZABILĂ

CRISTIAN MOROIANU
Universitatea din București

1. Chestiuni generale

Relația de antonimie reprezintă, în ciuda aparentei sale claritățI, una dintre relațiile semantice cele mai complexe și, în consecință, cele mai discutate din antichitatea aristotelică și până la recenta modernitate[1]. Din punctul de vedere al limbii, antonimia este relația de opoziție, reală sau potențială, evaluată tradițional sau structural pe aceeași scală binară și simetrică și stabilită constant între sensurile a două unități / serii de unități lingvistice aparținând aceluiași câmp semantic. În uz, antonimia este relația de opoziție reală, în diversele ei forme de manifestare (circumstanțială, calitativă, procesuală etc.)[2], stabilită ad hoc de către vorbitori între sensurile a două sau mai multe unități lingvistice într-o anumită situație de comunicare, fără nicio constrângere de ordin tradițional sau structural. Relațiile de opoziție semantică sunt natural întrebuințate prin mecanismele elementare ale gândirii umane încă din copilărie și se rafinează, treptat, prin educație, odată cu înțelegerea mai complexă a sensurilor cuvintelor și a limbii în general. Din familie, copiii învață diferența dintre *bine* și *rău*, dintre *cald* și *frig*, *tânăr* și *bătrân*, *slab* și *gras, subțire* și *gros, a intra* și *a ieși, a se naște* și *a muri, a plânge* și *a râde, repede* și *încet, a vorbi* și *a tăcea* etc. Din vechime, oamenii au moștenit și au perpetuat perechi opuse motivate formal de tipul *îmbrăca* și *dezbrăca*, *încăleca* și *descăleca*, *încălța* și *descălța*, *încărca* și *descărca*, *închide* și *deschide*, *sus* și *jos*, *încheia* și *descheia*, *încuia* și *descuia* etc. După modelul acestora și al multor altora, vorbitorii pun în relație de opoziție perechi, de asemenea motivate formal, de tipul *bun* și *nebun*, *cinstit* și *necinstit*, *drept* și *nedrept*, *om* și *neom*, *îndoi* și *dezdoi*, *întinde* și *destinde*, *învăța* și *dezvăța*, *înveli* și *dezveli* etc., sau *băiețel / băiețică* și *băiețoi*, *bărbățel* și *bărbățoi*, *bucățică* și *bucățoaie*, *burtică* și *burtoi / burtoaie*, *cărticică* și *cărțoaie*, *căsuță* și *căsoaie*, *gentuță* și *gentoaie*, *nuielușă* și *nuieloaie*, *țigănel* și *țigănoi* etc.[3], formate de la aceeași bază, dar cu prefixe și sufixe

[1] Vezi, cu o bogată bibliografie, Sârbu (1977: 125-157), în care autorul trece în revistă principalele clase și subclase de antonime. Dintre contribuțiile recente, vezi Varo (2007), Moussy (2010), Jones, Murphy, Paradis și Willners (2012), Gheltofan (2014) etc.

[2] În ceea ce privește diferitele forme de realizare și de manifestare a acestei relații semantice, am avut ca punct de reper esențial materialul publicat de Laura Vasiliu în vol. al II-lea al FCLR (*Prefixele*), în care autoarea, discutând despre semantica prefixelor și a derivatelor cu prefixe, trece în revistă cele mai importante opoziții antonimice: *interioritate* vs. *exterioritate*, *interioritate* vs. *poziție în jurul...*, *superioritate* vs. *inferioritate*, *anterioritate* vs. *posterioritate*, *proximitate* vs. *distanță*, *adeziune* vs. *opoziție abstractă evaluativă*, *realizare a obiectului* vs. *anulare a realizării*, *dobândire a însușirii* vs. *anulare a însușirii*. Pentru o prezentare detaliată a principalelor tipuri și subtipuri, vezi Bucă și Evseev (1976: 144-195).

[3] Sârbu (1977: 129), neagă calitatea de antonime a derivatelor cu sufixe diminutivale și augmentative, cu argumentele că „dobândesc nuanțe suplimentare expresiv-emoționale, având un caracter contrar numai în anumite contexte", că „aprecierile exprimate prin asemenea cuvinte nu sunt diametral opuse" și că, în sfârșit, nu au căpătat o validare prin uz. În ceea ce ne privește, considerăm că inclusiv aceste perechi pot intra în relații de antonimie atunci când sunt folosite împreună într-un anumit context, cu atât mai mult cu cât, atunci

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

considerate, prin tradiție, opuse. La rândul lor, relațiile de antonimie se extind, de regulă, și asupra „derivatelor” sau creează derivate, fie de la aceeași bază (primară sau secundară), fie de la radicale diferite: *tinerel* și *bătrânel*, *întineri* și *îmbătrâni*, *slăbuț* și *grăsuț* (deși *slăbi* și *îngrășa*), *plângăcios* și *... râzăcios*, *subțirime* și *grosime* (deși *subțiratic* și *grosuț / groscior*), *începutul* și *sfârșitul*, *binele* și *răul*, *ferici* și *neferici*, *dumeri* și *nedumeri* etc. În sfârșit, vorbitorii instruiți analizează structural împrumuturile neologice transparente din punct de vedere formal și pun într-o prolifică relație de opoziție următoarele unități morfematice:

a) prefixe: *a(d)-* și *di(s)-* (vezi *aloca* și *disloca*, *asociativ* și *disociativ*, *asonanță* și *disonanță*, *atrage* și *distrage* etc.), *a(d)-* și *de(s)-* (vezi *adsorbție* și *desorbție*), *ante-* și *post-* (vezi *antebelic* și *postbelic*, *antedata* și *postdata*, *antediluvian* și *postdiluvian*, *antepune* și *postpune* etc.), *ant(i)-* și *pro-* (vezi *antiamerican* și *proamerican*, *antiburghez* și *proburghez*, *antidemocratic* și *prodemocratic* etc.), *ant(i)-* și *sim-/sin-* (vezi *antibioză* și *simbioză*, *anticlinal* și *sinclinal* etc.), *cis-* și *trans-* (vezi *cisalpin* și *transalpin*, *ciscarpatin* și *transcarpatin*, *cisdanubian* și *transdanubian* etc.), *co(n)-* și *di(s)-* (vezi *confiență* și *difidență*, *convergent* și *divergent* etc.), *ex-* și *in-/în-* (vezi *exclude* și *include*, *exhuma* și *înhuma*, *exmatricula* și *înmatricula*, *expira* și *inspira* etc.), *extra-/extro-* și *intra-/intro-* (vezi *extracarpatic* și *intracarpatic*, *extracelular* și *intracelular*, *extrauterin* și *intrauterin*, *extravilan* și *intravilan* etc.), *hiper-* și *hipo-* (vezi *hiperactiv* și *hipoactiv*, *hiperacuzie* și *hipoacuzie*, *hipercalcemie* și *hipocalcemie*, *hipertensiune* și *hipotensiune* etc.), *infra*[1]*-* și *supra*[1]*-* (vezi *infrastructură* și *suprastructură*, *infratentorial* și *supratentorial*, *infrarefracție* și *suprarefracție* etc.) etc.;

b) elemente de compunere savantă:

b_1) prefixoide: *alo-* și *(h)om(e)o-* (vezi *alogen* și *omogen*, *alopatie* și *homeopatie*, *alotermie* și *homeotermie* etc.), *arier-* și *avan-* (vezi *ariergardă* și *avangardă*, *arierplajă* și *avanplajă*, *arierplan* și *avanplan* etc.), *caco-* și *eu-* (vezi *cacofonie* și *eufonie*), *caco-* și *cali-/calo-* (vezi *cacografie* și *caligrafie*), *(h)eter(o)-* și *(h)om(e)o-* (vezi *heterocrom* și *homocrom*, *heterodont* și *homodont*, *eterogen* și *omogen*, *heterofag* și *omofag*, *heterogam* și *homogam*, *heteronim* și *omonim* etc.) și

b_2) sufixoide: *-fer* și *-fug* (vezi *ignifer* și *ignifug*, *calorifer* și *calorifug* etc.), *-fug* și *-pet* (vezi *centrifug* și *centripet*), *-fil*, *-filie* și *-fob*, *-fobie* (vezi *bibliofilie* și *bibliofobie*, *claustrofilie* și *claustrofobie*, *egofilie* și *egofobie*, *gerontofilie* și *gerontofobie* etc.) etc.;

c) prefixe **și** prefixoide: *a(n)-* și *poli-* (vezi *acefal* și *policefal*, *acromie* și *policromie*, *adipsie* și *polidipsie*, *amorf* și *polimorf* etc.), *end(o)-* și *ex(o)-* (vezi *endobucal* și *exobucal*, *endocarp* și *exocarp*, *endocranian* și *exocranian*, *endocrin* și *exocrin* etc.) etc.

Toate aceste exemple trimit, în primul rând, după cum se poate observa, spre așa-numita antonimie *homolexă*, numită și „derivațională”, marcată formal, gramaticală sau morfosemantică, secundară, logică sau analizabilă. Preferăm, în continuare, sintagma de *antonimie analizabilă*, pe care o putem numi, în egală măsură, și *internă* sau *motivată structural*, pentru că acoperă cele mai multe dintre situațiile posibile și evită încadrarea antonimiei în una sau alta dintre domeniile lingvistice. Analiza care urmează urmărește, așadar, o abordare structurală, etimologică și funcțională a antonimiei ca relație semantică, așadar circumscrisă lingvisticii. Premisele unei asemenea analize sunt următoarele:

a) intenția de a arăta, compensatoriu, în contrapartidă cu evidențierea în spațiul public a caracterului eteroclit și cosmopolit al limbii române actuale, persistența[1] la nivel lexico-semantic a unor elemente de structură bine determinate, realizate pe baza unor mecanisme analogice care funcționează cât se poate de firesc și de intuitiv;

---

când există, conotațiile afective care le însoțesc sunt opuse. În cazul de față, fiind vorba despre derivate afective, validarea prin uz nu trebuie considerată relevantă.

[1] Despre rolul antonimiei în organizarea și structurarea vocabularului, vezi Șerban și Evseev (1978: 207-212).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

b) intenția de a prezenta o relație semantică, respectiv antonimia, nu din perspectiva conținutului, chestiune extrem de discutată la nivel teoretic, ci din perspectiva modalităților de pătrundere și de formare în limbă;

c) intenția de a pune în evidență importanța mecanismului analogiei la nivelul lexicului, fenomen care continuă să producă efecte la nivelul variației formale și semantice a unităților lexicale și frazeologice, la nivelul modalităților interne de îmbogățire și de organizare a vocabularului și la cel al relațiilor semantice între unitățile lexicale, respectiv frazeologice;

d) în sfârșit, intenția de a arăta, inclusiv prin intermediul antonimiei, corespondența dintre limba română modernă și principalele limbi romanice, care au reprezentat, după cum se știe, modelul său structural și funcțional.

2. Antonimia analizabilă

Ceea ce vom numi în continuare antonimie analizabilă (internă sau motivată formal) reprezintă relația de opoziție sau contrarietate semantică manifestată simetric între sensurile a două sau mai multe unități lingvistice (cuvinte, unități frazeologice, cuvinte și unități frazeologice) transparente din punctul de vedere al structurii lor morfematice, respectiv al modului de formare. Caracterul analizabil al acestor antonime și apartenența la o anumită categorie de unități lingvistice permit clasificarea lor în mai multe clase și subclase.

2.1. O primă posibilitate de clasificare are în vedere tipul de unitate lingvistică participantă la relația de antonimie. Din această perspectivă, se poate vorbi despre a) *antonimie lexicală* (realizabilă între cuvinte cu sensuri opuse), b) *antonimie frazeologică* (realizabilă între unități frazeologice cu sensuri opuse)[1] și, în sfârșit, c) *antonimie mixtă*, la care participă cuvinte și unități frazeologice[2] cu sens opus[3].

---

[1] A se vedea, cu bibliografie, Rodríguez-Piñero Alcalá (2011). Un amplu capitol dedicat antonimiei frazeologice și lexico-frazeologice vezi la Colțun (2000: 78-89). Dintre exemple, vezi locuțiunile de origine latină *ad quem* „până la care" și *a quo* „de la care", *a posteriori* „care pornește de la datele experienței, bazat pe experiență" și *a priori* „independent de experiență, înaintea oricărei experiențe", *de auditu* „din auzite, fără o constatare directă" și *de visu* „constatat cu propriii ochi, prin experiență directă", *de facto* (formulă pentru recunoașterea unei situații care nu a dobândit și consacrarea juridică necesară) și *de iure, die constituta* „într-o zi anume" și *sine die* „fără o dată precisă", *in extenso* „pe larg" și *in nuce, in vitro* (despre un proces biologic) „reprodus experimental în afara organismului" și *in vivo, largo sensu* și *stricto sensu* etc. Tot aici se pot adăuga antonime frazeologice interne de tipul locuțiunilor *în față* și *în spate, pe față* și *pe la spate, a lua în râs, a lua în glumă* și *a lua în serios, a lua în primire* și *a da în primire, la locul lui* și *nelalocul lui, pe larg* și *pe scurt, în frunte* și *în coadă, pe dinăuntru* și *pe dinafară* etc., antonime frazeologice (majoritar) calchiate de tipul *bună dispoziție* și *proastă dispoziție, cavalerie grea* și *cavalerie ușoară, circumstanțe agravante* și *circumstanțe atenuante, clasa de jos* și *clasa de sus, școală publică* și *școală privată, sexul slab* și *sexul tare, a pierde teren* și *a câștiga teren* etc., consacrate de uzul popular sau literar, sau antonimele frazeologice momentane construite unul în opoziție cu celălalt, prin analogie frazeologică: *a avea apă în vine* și *a avea sânge în vine, a face casă bună cu cineva* și *a face casă rea cu cineva, a fi de bun augur* și *a fi de rău augur, a i se întuneca mintea* și *a i se lumina mintea, bombă cu efect imediat* și *bombă cu efect întârziat, a judeca la cald* și *a judeca la rece, a tăia în carne vie* și *a tăia în carne moartă* etc. Pentru fenomenul analogiei frazeologice și pentru exemple, vezi Groza (2005: 99-107). Pentru exemple, vezi și Cernea (2009: 58-59).

[2] Vezi exemple de tipul *a accelera* și *a pune frână, a accepta* și *a da refuz, a avansa* și *a bate în retragere, a desconsidera* și *a lua în considerare*, a *descuraja* și *a da curaj, legal* și *în afara legii* etc. După cum se poate vedea, aceste opoziții lexico-frazeologice derivă din cele lexicale și sunt, prin definiție, analizabile atât în sine, cât și unul față de celălalt.

[3] Gheltofan (2014: 32) adaugă la cele trei tipuri încă trei, respectiv: antonimia *paremiologică, sintactică* și *stilistică*. În ceea ce privește antonimia discursivă, contextuală sau ocazională, ea nu este decât manifestarea celorlalte tipuri de antonime într-un anumit context de comunicare.

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

2.2. O a doua posibilitate de clasificare, respectiv după componența morfematică, pune în evidență existența *antonimelor cu structură derivativă,* prin definiție *lexicale*[1]. La rândul lor, acestea sunt clasificabile, din punct de vedere etimologic, în:

a) *creații interne* (populare, culte sau analogice, vechi sau noi): *cinstit* și *necinstit*, *fericit* și *nefericit*, *boli* și *războli*, *popi* și *răspopi*; *infirmare* și *confirmare*, *instalare* și *dezinstalare*, *internare* și *externare* etc.;

b) *împrumuturi analizabile* (majoritatea culturale): *acceptabil* și *inacceptabil*, *accesibil* și *inaccesibil*, *activitate* și *inactivitate*, *aderent* și *inaderent*, *beligerant* și *non-beligerant*, *bucla* și *debucla*, *casant* și *incasabil*, *clement* și *inclement*, *comanda* și *decomanda* etc.;

c) *calcuri de structură morfematică*: *adaptat* și *inadaptat*, *subordonat* și *insubordonat* etc. și

d) *antonime derivative mixte* (împrumut analizabil și creație internă, calc și creație internă): *eficiență* și *ineficiență*, *justețe* și *injustețe*; *recunoscător* și *nerecunoscător* etc.

Indiferent de modul de pătrundere sau de formare în limbă, antonimia lexicală derivativă se realizează, de regulă, între „derivate" cu prefixe antonimice, între „derivate" cu sufixe antonimice sau între un derivat cu prefix și un cuvânt neprefixat, care constituie baza lexicală a primului.

După același criteriu al structurii formale, sunt de luat în considerare *antonimele cu structură compusă*, de asemenea lexicale, clasificabile în mod similar cu cele derivative:

a) *creații interne* (populare, culte sau analogice): *bun-platnic* și *rău-platnic*, *a binedispune* și **a prostdispune*;

b) *împrumuturi analizabile*, preponderent compuse tematice savante: *agorafobie* și *claustrofobie*, *algofilie* și *algofobie*, *alogen* și *omogen*, *alopatie* și *homeopatie*, *alocentrism* și *egocentrism* etc.;

c) *calcuri de structură morfematică*: *binecrescut* (după fr. *bien-élevé*) și *rău-crescut* (după fr. *mal-éduqué* sau *mal-élevé*), *bună-credință* (după fr. *bonne foi*) și *rea-credință* (după fr. *mauvaise foi*) și

d) *compuse antonimice mixte* (creații interne și calcuri): *binevoitor* (după fr. *bienveillant*) și *rău-voitor* (după *binevoitor*, cf. și lat. *malevolens*, fr. *malveillant*), *bunăvoință* (după lat. *benevolentia*, fr. *bon-vouloir* sau *bienveillance*, germ. *Wohlwollen*) și *rea-voință* (după *bunăvoință* sau după fr. *mauvaise volonté*) etc.[2]

Antonimia între compusele savante, spre exemplu, presupune relația de opoziție semantică atât la nivelul prefixoidelor, cât și la cel al sufixoidelor. Transparența formală a antonimelor lexicale poate fi totală sau parțială, în funcție de vechimea lor, de tipul de afixe, de modalitatea derivativă, de locul derivării etc.

Mai rar, din punctul de vedere al tipului de formare, există inclusiv e) *antonime de tip mixt*, respectiv „derivate" culte (semianalizabile) și „compuse" (preponderent împrumuturi savante): *adipsie* și *polidipsie*, *anurie* și *poliurie* etc.

2.3. Din punctul de vedere al relației dintre afixele derivative și afixoide, pe de o parte, și bazele lor, antonimia lexicală analizabilă poate cunoaște următoarele modalități de realizare:

---

[1] Există și antonime frazeologice cu structură „derivativă", dintre care sunt de citat *băgare de seamă* și *nebăgare de seamă*, *dare în primire* și *luare în primire*, *luatul în râs* și *luatul în serios*, *luare în glumă* și *luare în serios* etc. Pentru relația dintre antonimie și derivare, vezi Gheltofan (2014: 75-115), cu accent particular asupra prefixelor *ne-* și *in-*, comparativ cu prefixele ruseşti *не-* și *без-*.

[2] Relația de antonimie, prin definiție constantă, binară și simetrică, sincronică, sinstratică, sintopică și sinfazică, se stabilește în interiorul fiecăreia dintre clasele mai sus discutate. Etimologiile unităților frazeologice calchiate sunt date după Stanciu-Istrate (2006: 208-222).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

a) *antonime construite cu afixe sau afixoide atașate aceleiași baze* (în care caz, opoziția semantică este dată de unitățile derivative sau de compunere savantă) și

b) *antonime construite cu afixe sau afixoide atașate unor baze diferite* (în care caz, opoziția semantică se poate stabili atât la nivelul formanților, cât și la nivelul bazelor). Prin caracterul diferit al bazelor înțelegem, pe de o parte, apartenența acestora la familii lexicale diferite și, pe de altă parte, prezența lor în interiorul unei singure familii lexico-etimologice, așadar existența măcar a unei rădăcini comune.

Antonimia analizabilă fiind o relație constantă între termeni care se construiesc unul prin raportare la celălalt, o relație în care analogia are un rol fundamental, considerăm că intră în componența ei toate cuvintele care au cel puțin un element morfematic în comun și care sunt, evident, opuse din punct de vedere semantic. Opoziția este dată, așadar, fie de morfeme afixale sau afixoidale diferite ca sens, deci antonimice, „atașate", într-o analiză sincronică, unei baze comune (lexicale sau sufixoidale), fie de radicale diferite antonimice cărora li se atașează același afix sau același afixoid, fie de prezența sau absența unui afix sau afixoid prin raportare la aceeași bază fie, în sfârșit, de radicale diferite antonimice cărora li se atașează afixe sau afixoide sinonimice.

a) Morfeme afixale sau afixoidale diferite, deci antonimice, „atașate" unei baze lexicale sau afixoidale comune: *adsorbție* și *desorbție*, *agorafob*(*ie*) și *claustrofob*(*ie*), *alocentrism* și *egocentrism*, *alocronic* și *sincronic*, *alohton* și *autohton*, *alopatie* și *homeopatie*, *antebelic* și *postbelic*, *antemeridian* și *postmeridian*, *antifascist* și *profascist*, *antipatic/-ie/-iza* și *simpatic/-ie/-iza*, *antonim/-ic/-ie* și *sinonim/-ic/-ie*, *asentiment* și *disentiment*, *autocrat/-ic/-ism/-ție* și *democrat/-ic/-ism/-ție*, *cenofobie* și *claustrofobie*, *cisalpin* și *transalpin*, *concorda(nt)/-anță* și *discorda(nt)/-anță*, *confluent/-ență* și *difluent/-ență*, *confiență* și *mefiență*, *conjunct/-iv/-ție* și *disjunct/-iv/-ție*, *convergent/-ență* și *divergent/-ență*, *extracarpatic* și *intracarpatic* etc. (neologisme analizabile și semianalizabile); *înnora* și *deznora*, *înrădăcina* și *dezrădăcina*, *înrobi* și *dezrobi*, *căsuță* și *căsoaie*, *lingurică* și *linguroaie*, *nuieluș*ă și *nuieloaie* etc. (cuvinte vechi, derivate interne);

b) Radicale diferite (lexicale sau afixoidale) antonimice cărora li se atașează același afix sau același afixoid: *absolutiza*(*re*) și *relativiza*(*re*), *abstractiza*(*nt*) și *concretiza*(*nt*), *accept*(*a*) și *refuz*(*a*), *activ*(*itate*) și *pasiv*(*itate*), *act*(*or*) și *spectat*(*or*), *acut*(*iza*) și *cronic*(*iza*), *afirmativ* și *negativ*, *agasant* și *amuzant*, *atenuant* și *agravant*, *altruist* și *egoist*, *amatorism* și *profesionism*, *analitic* și *sintetic*, *angelic* și *demonic*, *anorectic/-xie* și *bulimic/-ie*, *anterior*(*itate*) și *posterior*(*itate*), *antum* și *postum*, *arhaic/-itate/-ism/-iza/-ant* și *neologic/-itate/-ism/-iza/-ant*, *atrăgător* și *respingător*, *benefic* și *malefic*, *benign*(*itate*) și *malign*(*itate*), *calorific* și *frigorific*, *consumator* și *producător*, *faptic* și *ideatic* etc. (construite cu aceleași sufixe); *algofilie* și *algofobie*, *androfil*(*ie*) și *androfob*(*ie*), *anglofil*(*ie*) și *anglofob*(*ie*), *claustrofilie* și *claustrofobie*, *cleptofobie* și *cleptomanie*, *ignifer* și *ignifug* etc. (construite cu aceleași prefixoide) etc.

c) Radical unic căruia i se atașează un prefix cu rol antonimic: *...abil*(*itate*) și *inabil*(*itate*), *...acord*(*a*) și *dezacord*(*a*), *...acțiune* și *inacțiune*/*nonacțiune*, *...adecvat* și *inadecvat*, *...aderent/-ență* și *inaderent/-ență*/*non-aderent/-ență*, *...aerob* și *anaerob*, *...febril* și *afebril*, *...afrodiziac* și *anafrodiziac*, *...ambiguiza*(*tor*) și *dezambiguiza*(*tor*), *...apt*(*itudine*) și *inapt*(*itudine*), *...productiv* și *contraproductiv*, *...teism* și *ateism*, *...virus* și *antivirus*, *...compensa* și *decompensa*, *...comprehensibil/-itate* și *incomprehensibil/-itate*, *...confort* și *disconfort/inconfort* etc. (neologisme) și *...nădăjdui* și *deznădăjdui*, *...nărăvi* și *deznărăvi*, *...obișnui* și *dezobișnui*, *popi* și *răspopi* etc. (derivate interne vechi).

d) Radicale diferite antonimice cărora li se atașează afixe sau afixoide sinonimice: *algofilie* și *odinofobie*.

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

2.4. Din punct de vedere etimologic, intră în relație de antonimie analizabilă:

a) două cuvinte *moștenite* (*coperi* și *descoperi*, *încărca* și *descărca*, *încălța* și *descălța*, *închide* și *deschide*, *încuia* și *descuia* etc.) și care constituie modele analogice interne pentru formarea de antonime pe terenul limbii române (*închinga* și *deschinga*, *îngropa* și *dezgropa*, *îmbrobodi* și *dezbrobodi*, *încăiera* și *descăiera*, *încătușa* și *descătușa*, *încâlci* și *descâlci*, *încleia* și *descleia*, *închleșta* și *deschleșta*, *încolăci* și *descolăci*, *încreți* și *descreți*, *încrunta* și *descrunta*, *îndoi* și *dezdoi*, *înființa* și *desființa*, *înhăma* și *deshăma* etc.);

b) unul *moștenit* și altul *creație internă* (*amorți* și *dezmorți*, *astruca* și *destruca*, *astupa* și *destupa*, *coase* și *descoase*, *descoperi* și *acoperi*, *desculț* și *încălțat*, *face* și *desface*, *împresura* și *despresura*, *încăleca* și *descăleca*, *închega* și *deschega*, *înfășura* și *desfășura*, *învăța* și *dezvăța*, *lega* și *dezlega*, *muri* și *nemuri* etc.);

c) două *creații interne* (*împreuna* și *despreuna*, *obișnui* și *dezobișnui*, *săra* și *desăra*, *deseori* și *rareori*, *deasupra* și *dedesubt*, *asupritor* și *asuprit*, *păgubitor* și *păgubaș*, *putință* și *neputință* etc.; tot aici se încadrează perechile antonimice obținute prin conversiune și toate derivatele de la baze antonimice împrumutate);

d) unul *împrumutat* și altul *creație internă* (*aclimatiza* și *declimatiza*, *cauzal* și *acauzal*, *cazual* și *acazual*, *sovietiza* și *desovietiza*, *dumeri* și *nedumeri*, *avizat* și *neavizat* etc.);

e) două cuvinte *împrumutate*, ambele vechi, ambele noi sau, mai rar, unul vechi și altul nou (*absent* și *prezent*, *ascensiune* și *descensiune*, *continuu* și *discontinuu*, *crescendo* și *descrescendo*, *donatar* și *donator*, *explicit* și *implicit*, *expira* și *inspira*, *iconoclast* și *iconolatru*, *ignobil* și *nobil*, *inoportun* și *oportun*, *malonest* și *onest*, *plia* și *deplia*, *solidariza* și *desolidariza* etc.);

f) unul *moștenit* și altul *calchiat* sau adaptat prin românizare (*crește* și *descrește*, *zice* și *contrazice*, *zice* și *dezice* etc.);

g) unul *împrumutat* și altul *calchiat* (*aproba* și *dezaproba*, *completa* și *descompleta*, *congestiona* și *descongestiona*, *considerație* și *desconsiderație* etc.);

h) unul *creație internă* și altul *calchiat* (*încifra* ? și *descifra*);

i) două cuvinte *calchiate* sau adaptate prin românizare (*antepune* și *postpune*, *apărea* și *dispărea*, *atrage* și *distrage*, *binedispune* și *indispune*, *compune* și *descompune*, *conștient* și *inconștient*, *crescător* și *descrescător*, *crescând, -ă* și *descrescând, -ă*, *încuraja* și *descuraja*, *însărcina* și *desărcina*, *subscrie* și *suprascrie* etc.).

2.5. Din exemplele de mai sus se poate deduce, în funcție de constanța și de frecvența folosirii lor, o altă posibilitate de clasificare a antonimelor, respectiv

a) *antonime de dicționar*, teoretic (dar, de multe ori, și practic) actualizabile în comunicare de către vorbitori care le cunosc originea și o valorifică în consecință și

b) *antonime reale*, constante, care se „cheamă" unul pe altul în mintea vorbitorilor, a căror relație de opoziție se realizează constant și intuitiv, dobândite și nu construite, fără să solicite vreun efort din partea celor care le întrebuințează.

Prima dintre cele două clase presupune o abordare conștientă care lasă loc, de multe ori, diferențelor de ordin stilistic, cronologic etc. Componentele ei sunt mai puțin transparente la nivel sincronic, nu sunt validate prin uz și nu sunt înțelese în mod obligatoriu unul în opoziție cu celălalt: *apetit* s.n. „poftă de mâncare; (pr. ext.) dorință de a face ceva" (din fr. *appétit*) și *inapetență* s.f. „lipsă de poftă de mâncare; (pr. ext.) lipsă de interes" (din fr. *inappétence*. Cf. it. *inappetenza*)[1], *casant, -ă* adj. (despre un material) „care se sparge ușor, fragil, puțin

[1] Vezi și *apetență* s.f. „înclinație către ceva" (din fr. *appétence*).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

rezistent” (din fr. *cassant*) și *incasabil, -ă* adj. „care nu se sparge ușor” (din fr. *incassable*), *digerabil, -ă* adj. „care poate fi digerat; (fig.) care poate fi înțeles” (din fr. *digérable*) și *indigest, -ă* adj. (din fr. *indigeste*, lat. *indigestus*), *ignar* s.m. „ignorant, incult, neștiutor” (din fr. *ignare*, it. *ignaro*, lat. *ignarus*), *ignorant* s.m. „incult, neștiutor” (din fr. *ignorant*) și *cunoscător* s.m. „persoană capabilă să cunoască și să înțeleagă” (din *cunoaște* + *-ător*, după fr. *connaisseur*), *ignominie* s.f. „josnicie, ticăloșie, mârșăvie” (din fr. *ignominie*, lat. *ignominia*) și *noblețe* s.f. „caracter nobil” (din fr. *noblesse*), *insignifiant, -ă* adj. „care nu are o mare însemnătate, fără nicio importanță” (din fr. *insignifiant*) și *semnificativ, -ă* adj. (din fr. *significativ*, românizat după *semn*, *semnifica*), *insipid, -ă* adj., adv. „fără gust; (fig.) anost, fără spirit, nesărat” (din fr. *insipide*) și *sapid, -ă* adj. (din fr. *sapide*, lat. *sapidus*), *insomnios, -oasă* adj. „care provoacă insomnie” (din fr. *insomnieux*) și *somnifer, -ă* adj. (din fr. *somnifère*, lat. *somnifer*) etc.

2.6. Caracterul analizabil al structurii antonimelor discutate mai sus poate fi, așadar: a) *total* (ceea ce înseamnă *antonimie analizabilă*) și b) *parțial* (ceea ce înseamnă *antonimie semianalizabilă*). Sunt în întregime analizabile derivatele și compusele interne sau împrumuturile, respectiv calcurile decompozabile în morfeme (lexicale, afixale și afixoidale) existente toate independent în limba română. Sunt, dimpotrivă, semianalizabile antonimele a căror structură internă nu este în întregime transparentă. În această a doua categorie se încadrează în primul rând antonimele moștenite, dar și unele împrumuturi a căror structură formală devine inteligibilă numai prin raportare unul la celălalt (vezi, spre exemplu, „derivate” de tipul *concorda* și *discorda*, *exhiba* și *inhiba*, *exoteric* și *ezoteric*, *explicit* și *implicit*, *extravertit* și *introvertit*, *insider* și *outsider*, *superior* și *inferior* etc.).

3. Rolul analogiei în realizarea antonimiei.

Din toată prezentarea de mai sus rezultă (sau ar trebui să rezulte) că antonimia analizabilă se sprijină fundamental pe *analogie*, înțeleasă ca procedeul mintal prin care vorbitorii, aflați într-o dificultate generată de diverși factori (lingvistici sau extralingvistici), o rezolvă, intuitiv sau cu intenție, prin apelul sau prin subordonarea la un model structural asemănător, cunoscut și asumat prin prezența lui consistentă în limbă. Așadar, prin atracție paronimică, sinonimică sau antonimică, prin etimologie populară sau prin contaminație, prin diverse reorganizări morfologice etc. se obțin, pe de o parte, variante sau substituiri ale unor cuvinte deja existente în limbă, dar care, contextual, nu erau suficient de cunoscute, de clare sau de motivate pentru utilizator[1]. Pe de altă parte, analogia intervine în momentul adaptării unor cuvinte străine la structura limbii române, ajustând, de multe ori în mod fericit, forma etimonului. Este de citat, în acest sens, în primul rând procedeul românizării, prin care etimoanele recognoscibile a fi corelate cu forme deja existente în limbă sunt atrase în familia acestora sau sunt incluse într-o clasă exclusiv pe criterii formale. În sfârșit, analogia este unul dintre factorii cei mai importanți în îmbogățirea vocabularului prin mijloace interne sau mixte și acționează intuitiv pentru creatorii de noi cuvinte, mai ales în cazul derivării regresive, al derivării prin substituție de afixe, al compunerii și al conversiunii. Vom urmări în continuare câteva situații în care intervine analogia pentru formarea, prin mijloace derivative, a unor corespondente lexicale antonimice a căror absență, în genere explicabilă, a fost simțită ca o deficiență structurală și a fost compensată în consecință.

[1] Pentru rolul analogiei în realizarea unor fenomene lexico-morfologice, vezi Sihler (2000: 73-93), Klégr și Čermák (2010: 229-244), Konieczna (2013: 15-25).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

Corpusul discutat în continuare cuprinde antonime care fac parte din aceeași familie lexico-etimologică (provin, așadar, direct sau indirect, din aceeași bază lexicală) și a fost extras, în cea mai mare parte, din dicționarul meu de antonime neologice (Moroianu: 2008). El a fost completat cu exemple descoperite în surse existente pe Internet, după un procedeu mai degrabă intuitiv, plecând de la premisa că limba are mecanisme interne de reglare inclusiv la nivel lexico-semantic și că cel puțin încearcă, prin vorbitorii săi, voluntar sau involuntar, să construiască un echilibru structural al vocabularului. Numărul exemplelor similare este, cu siguranță, mult mai mare. Am prezentat rezultatele cercetării mele în ordine alfabetică, în funcție de modalitățile de formare și de relația cu baza, caracterul analizei fiind preponderent sincronic:

3.1. Antonime „derivate" prin atașarea, la aceeași bază, a unor prefixe opuse ca sens (este vorba de împrumuturi semianalizabile prin raportare unul la celălalt și care corespund tipului II.3.1.); spre exemplu, împrumuturile neologice adjectivale *antecedent, -ă* „care precedă în timp" (d*in fr*. antécédent, *lat.* antecedens, -ntis, *it.* antecedente*) și* precedent, -ă *(din fr*. précédent*) se opun semantic lui succedent, -ă* adj. (din it. *succedente*, engl. *succedent*)[1], într-o structură de tipul 2 vs 1. Dacă urmărim o așteptată corespondență cu substantivele abstracte, se constată că sunt atestate lexicografic numai *antecedență* s.f. „faptul de a fi antecedent, anterioritate" (din fr. *antécédence*, cf. it. *antecedenza*) și *precedență* s.f. (din fr. *précédence,* lat. *praecendentia,* it. *precedenza*), fapt care a impus formarea analogică a unui (încă) neatestat **succedență* s.f. (din *succed[ent]* + *-ență*), după modelul dubletelor *antecedent/antecedență, precedent/precedență*; cf. engl. *succedence*, fr. *succedence*, it. *succedenza*, atestate exclusiv pe net, rare)[2]. O situație similară cunoaște, din aceeași categorie, structura antonimică, de asemenea 2 vs 1, *antecesor* s.m. „premergător, înaintaș" (din it. *antecessore*, lat. *antecessor, -oris*), *predecesor* s.m. (din fr. *prédécesseur*) și *succesor* s.m. (din fr. *succeseur,* lat. *successor, -oris*). Punerea în oglindă a corespondenței cu verbele aferente a făcut necesară completarea antonimiei deja existente între verbele *preceda* (din fr. *précéder*, lat. *praecedere*) și *succeda* vb. (din fr. *succéder*, lat. *succedere*) cu verbul absent **anteceda*, sinonim cu *preceda* și antonim lui *succeda*, derivat regresiv din *antecedent*, după modelele antonimice *preceda/precedent, succeda/succedent*[3] (cf. it. *antecedere*, livresc, puțin folosit, fr. *antécéder*, rarisim). În ambele cazuri, este vorba de analogia structurală[4], care poate fi sintetizată cu ajutorul următoarelor scheme:

antecedent, -ă adj.	***precedent, -ă*** *adj.*	**succedent, -ă** adj.	
antecedență s.f.	**precedență** s.f.	x	(x = ***succedență** s.f.)

[1] Baza originară comună celor trei antonime este verbul lat. *cedere* „a se retrage; a ceda". Aceleiași baze latinești îi corespund și exemplele imediat următoare.

[2] Vezi „*antecedență* și *succedență* temporală" (http://www.revistaverso.ro/images/reviste/ verso_105. pdf); „înțelegerea scurgerii cronologice ca progresie istorică (deci *antecedență* și de *succedență*, ca și prezent istoric) și ca o continuitate temporală" (http://revistaverso.ro/images/reviste/ verso_104_w.pdf).

[3] Vezi „obnubilarea și stupoarea sunt gradele de alterare a nivelului de conştienţă, care *antecedează* starea de comă" (ati.md/wp-content/uploads/2012/02/Comele_doc.pdf), „potrivit lui, fericirea nu *antecedează* realizarea superioară a omului, dar nici invers, realizarea superioară nu *antecedează*, ca scop, fericirea" (http://www.centrul-cultural pitesti.ro/index.cafeneaua-literara-aprilie-2008), „tehnica *ac prin ac* nu oferă posibilitatea testării poziției cateterului peridural prin prezența blocului subarahnoidian care *antecedează*, în timp ce lipseşte..." (www.asm.md/ administrator/fisiere/editii/ f27.pdf).

[4] Despre argumente de ordin structural în formarea cuvintelor, vezi Hristea (1971: 479-488), problemă reluată, de același autor, în Hristea (1984: 73-95).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

antecesor s.m.	**predecesor** s.m.	**succesor** s.m.	
x	**preceda** vb.	**succeda** vb.	(x = ***anteceda** vb.)

3.2. Antonime „derivate” cu aceleași sufixe de la baze diferite, aflate însă într-o relație de opoziție constantă, binară și simetrică (împrumuturi semianalizabile prin identitatea sufixului și a modului de formare, și care corespund tipului II.3.2.). Spre exemplu, perechea antonimică *antum, -ă* adj., adv. „(despre opere) publicat în timpul vieții autorului” (din fr. *anthume*) / *postum, -ă* adj., adv. (din fr. *posthume*[1], lat. *postumus*) avea doar un singur corespondent substantival abstract în prezența lui *postumitate* (din *postum* + *-itate*), iar această deficiență structurală a fost rezolvată, compensatoriu, prin derivarea unui nou abstract **antumitate* s.f. „caracter antum” (din *antum* + *-itate*), relativ frecvent atestat online[2]. Modelele structurale sunt, în consecință, similare celor anterioare, cu observația că unele respectă regula celei de a patra proporționale, în vreme ce altele sunt mai complexe:

anterior, -oară adj.	**posterior, -oară** adj.	**ulterior, -oară** adj.	
anterioritate s.f.	**posterioritate** s.f.	x	(x = ***ulterioritate** s.f.)

antum, -ă adj.	**postum, -ă** adj.	
x	**postumitate** s.f.	(x = ***antumitate** s.f.)

3.3. Antonime construite prin atașarea, internă sau la nivelul limbii-sursă, a unui prefix care stabilește relația de opoziție între bază și derivatul prefixat (situație corespunzătoare tipului II.3.3.). Spre exemplu, structura antonimică *concludent, -ă* adj., adv. „pe baza căruia se poate trage o concluzie” (din lat. *concludens*, -tis, it. *concludente*) / *neconcludent, -ă* adj., adv. (din *ne-* + *concludent*) + **inconcludent, -ă* adj. „neconvingător” (din engl. *inconcludent*, cf. it. *inconcludente*)[3], de tipul 1 vs 2, reprezintă un firesc model analogic pentru completarea unui triplet substantival abstract *concludență* „caracter concludent” (din it. *concludenza*) / **neconcludență* (din *ne-* + *concludență* sau din *neconclud[ent]* + *-ență*), **inconcludență* s.f. (din *inconclud[ent]* + *-ență* sau din *in-* + *concludență*, cf. și it. *inconcludenza* CM; cf. engl. rar *inconcludence*)[4]. Schematic, analogia se poate reprezenta în felul următor:

---

[1] Vezi www.cnrtl.fr, s.v.: „Dér., par substitution de la prép. lat. *ante* à la prép. *post*, qui semble entrer dans la composition du mot, du rad. hypothétique de *posthume** issu du lat. *postumus*, analysé dès l'époque latine par étymol. pop., en *post-humus* (postérieur à la mise en terre), et orthographié comme tel”.

[2] Vezi următoarele contexte: „distincții de fond, interioară literaturii virtuale, între *antumitate* și/sau postumitate intelectuală și *antumitate* și/sau postumitate cronologică” (http://blog.egophobia.ro/6.09.2009); „Poemul poate fi remaniat…conform contextului, pentru orice genial fără operă… dar cu o *antumitate* excedentară, formată adesea din linguşeli, ...” (http://www.teologiepentruazi.ro/2009/05/07/ pentru-genialii-fara-opera/); „Menționat în *antumitate* grație unui volum de nuvele, publicat târziu (...), , Sîrbu s-a afirmat la un mod decisiv abia postum” (http://www.romlit.ro/ inepuizabilul ion d. srbu/nr.41/2007), „Mort încă din *antumitate*. Atât.” (http://www. conteledesaintgermain.ro/ziaristi-de-fond-de-forma-si-de-coloratura/ 18-11-2010) etc.

[3] Vezi exemple online de tipul: „o anchetă a Secret Service a fost *inconcludentă*” (http://www. romanialibera.ro/actualitate/international/george-bush-ar-fi-fost-otravit-la-summitul-g8-din-2007-din-germania-potrivit-sotiei-sale-184933); „De asemenea, memoria poate fi *inconcludentă* și ușor alterată” (http://www. cineblog.info/category/cronica-de-film/thriller/page/14/); „Actualitatea demersului întreprins se explică prin faptul că cercetarea tragicului în roman a fost *inconcludentă*” (http://www.cnaa.acad. md/thesis/7863/) etc.

[4] „E oare potrivit să opunem aparenta "oțiozitate", *inconcludență*, iresponsabilitate a acestei lucrări asupra cuvintelor, eforturilor acelora care, ca Apel, încearcă să ...” (http://www.ppx.ro/carti/dincolo-de-subiect/problema-este-devin-clare-cu-adevarat); „De aici scandal, dușmănie și desăvârșită *inconcludență* a dezbaterilor” (http://www. crispedia.ro/Mihai_Eminescu_student _la_Viena__1869-1872).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

prin raportare la:

eficient, -ă adj.	**neeficient, -ă** adj.	**ineficient, -ă** adj.
eficiență s.f.	**neeficiență** s.f.	**ineficiență** s.f.

rezultă:

concludent, -ă adj.	**neconcludent, -ă** adj.	x	(x = ***inconcludent, -ă** adj.)
concludență s.f.	x	y	(x = ***neconcludență** s.f.)
			(y = ***inconcludență** s.f.)

3.4. Antonime „derivative” prefixate, în limbile-sursă sau în limba română, de la aceeași bază, directă sau indirectă (împrumuturi semianalizabile și calcuri de structură morfematică): *a accelera* vb. „a imprima o accelerație, a urgenta; a deveni mai rapid” (din fr. *accélérer*, cf. it. *accelerare*, lat. *accelerare*) și *a decelera* vb. (din fr. *décélérer*, rar, format prin analogie/atracție antonimică cu *accélérer*), *apariție* s.f. „faptul de a apărea” (din fr. *apparition*, lat. *apparitio, ~onis*) și *dispariție* s.f. (din fr. *disparition*)[1], *a aprecia* vb. „a crește valoarea; a prețui, a stima pe cineva” (din fr. *apprécier*. Cf. it. *apprezzare*, lat. *appretiare*) și *a deprecia* vb. (din fr. *déprécier*[2], lat. *depretiare*), *a aranja* vb. „a face ordine în ceva, a face un aranjament” (din fr. *arranger*) și *a deranja* vb. (din fr. *déranger* < *dés-* + *ranger*, prin opoziție *cu arranger* < *a-* + *ranger*), *a atașa* vb. „a alătura” (din fr. *attacher*) și *a detașa* vb. (din fr. *détacher*, construit, cu pref. *dés-*, din antonimul *attacher*), *a concorda* vb. „a fi în acord, a corespunde” (din fr. *concorder*, it. *concordare*, lat. *concordare*) și *a discorda* vb. (din fr. *discorder*[3], it. *discordare*, lat. *discordare*), *consonant, -ă* adj., adv. (din fr. *consonant*, lat. *consonans, -ntis*, it. *consonante*) și *disonant, -ă* adj., adv. (din fr. *dissonant*, it. *dissonante*) etc.

3.5. Antonime derivate cu același sufix de la baze diferite, dar tradiționale și simetrice (prezența unuia dintre derivate impune și crearea similară a celuilalt, pentru refacerea simetriei formale și semantice). Spre exemplu, folosirea, chiar dacă rară, a unui abstract *concretitate* s.f. „concret[2]” (din *concret*[1] + *-itate*), necesită crearea analogică a antonimului **abstractitate* s.f. „abstract[2]” (din *abstract*[1] + *-itate*, după *concretitate*)[4], tot așa cum abstractul *concretitudine* s.f. (din *concret*[1] + *-itudine*) impune crearea antonimului paralel

[1] Vezi, din aceeași familie, și dubletele antonimice *apărea/dispărea*, *aparent, -ă / disparent, -ă*, ultimul explicabil din *dispărea* + *-ent*, după *apărea*/*aparent*, sau din *dis-* + *[a]parent*, după modelul *apărea/ dispărea*.

[2] Empr. au b. lat. *depretiare* „déprécier” (cf. *dépriser*) écrit avec un *c*, p. anal. avec *apprécier**; cf. aussi *dépriser.*

[3] Vezi www.cnrtl.fr (s.v. *descorder*): Du lat. class. *discordare* „être en désaccord, être différent” refait en *discorder* p. réf. au lat. et à *discorde**; le terme de mus. est prob. formé comme anton. de *accorder**.

[4] „Conceptul de modernitate, deşi calitativ, suferă de *abstractitate*” (Petru Vaida, *Adorno, Baudelaire și modernitatea*, http://www.romlit.ro/adorno_baudelaire_i_modernitatea), „jalnic, toamna e murdar anotimp, iarna e mai pur, fără mirosuri de mortăciuni și *abstractitate* de culori” (www.poezii.md/poezie/15151/ toamna/21.09.2010), „semestrul acesta nu am optat pentru cursuri foarte specializate, așa că mai trag condeiul la capitolul *abstractitate* la teme...” (alucianna. wordpress.com/2013/01/.../mor-pe-baricade...14.01.2013), „Iubirea este o idee abstractă. / Și, totusi, câtă nevoie avem / de această *abstractitate*” (*www.agonia.net/ index.php/poetry/.../index.html*, 16.06.2008), „Hai să vă povestesc și ce înțeleg eu prin leadership, că tot mă laud în titlu cu această *abstractitate* greu de înțeles pentru mulți” (www.andrei-craciun.ro/ro/item/43-avem-timp).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

**abstractitudine* s.f. „abstract[2]" (din *abstract[1]* + *-itudine*)[1]; „dezechilibrul" formal dintre împrumutul analizabil *agresivitate* s.f. „însușirea de a fi agresiv" (din fr. *agressivité*) și *calm[2]* s.n. (din *calm*[1], cf. fr. *calme*, s.m.), a fost rezolvat prin construirea unui abstract *calmitate* s.f. (din *calm[1]* + *-itate*), ineficient semantic, dar, altfel, construit fără cusur[2]; la fel, asimetria formală dintre *apatie* s.f. „indiferență, inerție" (din fr. *apathie*, lat. *apathia*) și *dinamism* s.n. (din fr. *dynamisme*, it. *dinamismo*) este compensată prin construirea unui derivat **apatism* s.n., cu multe atestări pe net[3] etc. Un exemplu interesant și complex din categoria discutată îl reprezintă dubletul antonimic *arhaic, -ă* adj. (despre cuvinte, expresii) „vechi, învechit" (din fr. *archaïque*) și *neologic, -ă* adj. (din fr. *néologique*), care, împreună cu *arhaism/neologism, arhaiza/neologiza, arhaizant/neologizant* etc., a influențat analogic construirea opoziției între abstractele *arhaicitate* s.f. „caracterul a ceea ce este arhaic" (din *arhaic* + *-itate*. Cf. it. *arcaicità*) și **neologicitate* s.f. (din *neologic* + *-itate*; cf., rarisim, fr. *néologicité*)[4], pe de o parte, și abstractele *arhaitate* s.f. „caracterul a ceea ce este arhaic" (din *arha*[*ic*] + *-itate*) și **neologitate* s.f. (din *neolog[ic]* + *-itate*)[5]. Adăugăm și aici modelul structural, completându-l cu toate componentele antonimice, pentru a se vedea mai clar acțiunea analogiei și paralelismul relațiilor formale și semantice:

arhaism s.n.	**neologism** s.n.
arhaic, -ă adj.	**neologic, -ă** adj.

[1] „Iar de la Radu avem tot o *abstractitudine*, în parte pentru că nu ne amintim dacă poza pe care ... Avem astăzi în primă fază o *abstractitudine* :)" (irina-radu.blogspot.com/2009_09_01_archive.html, 3..09.2009), „atunci intervine Noica, declarând că societatea luată în ansamblu este o *abstractitudine*, cel mult de ordin statistic, o entitate eterogenă" (http://www.revistaluceafarul.ro/index.html, nr. 8 din 2014). Vezi și împrumuturile verbale (*concretiza* și *abstractiza*), creațiile interne adjectivale (*abstractizant* și *concretizant*) [+ *concretizator*]. Prin atracție cu derivatul în *-tor*, s-a format și se folosește, e adevărat mult mai rar, în texte filozofice (originale și traduceri), adjectivul *abstractizator, -toare*: „performer al abstractizărilor *abstractizatoare*", http://www.slideshare.net/guest688b9a8/ mysteries-of-time-a-theory-of-transcendence-by-ion-c-tudor; „dimensiune *abstractizatoare*", http://www.academia. edu/4079964/, valoare semantică *abstractizatoare* (Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Humanitas, 2008, p. 202), „pentru-sinele este *abstractizator*...", http://www.scribd.com/doc/45924065/Jean-Paul-Sartre-Fiinta-Si-Neantul etc.

[2] Cuvântul a fost discutat de Rodica Zafiu (http://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/**calmitate**), care îl consideră, deși „perfect acceptabil", „complet inutil, neaducând față de *calm* decât o specializare strict formală (substantivul diferențiat de adjectiv), greoi, pretențios și artificial, *calmitate* e (neștiințific vorbind) un cuvânt profund antipatic".

[3] „Prostia și *apatismul* pun stăpânire pe oamenii zilelor noastre" (cisnadie.wordpress.com/.../legende-urbane-cisnadiene/30.03.2011), „Lipsurile din tabăra dinamovistă și *apatismul* arătat de moldoveni a (Sic!) făcut ca meciul să fie unul plictisitor pe alocuri și lipsit de culoare în general ..." (www.9am.ro › Sport, 26.03.2012), „ieșea din *apatismul* epocii cu zâmbet și optimism" (cpoalelungi.blogspot.com/2007/.../necula-si-chitara.ht...25.02.2007), „E de la oamenii din jur, de la răutatea unora, de la *apatismul* altora, de la lipsa de veselie a celor mai mulți" (http://claudiamatei.blogspot.ro/2008/06/suntem-un-popor-de-cretini.html), „democrat-liberalii trebuie treziți din *apatismul* în care au intrat" (http://turdanews. net/articole/opinie/27299-de-ce-demersul-primarului-stefanie-nu-este-unul-administrativ-ci-politic.html, 9.11.2013) etc.

[4] „Cât durează caracterul neologic (néologicité) al unui lexem creat sau împrumutat într-o limbă? Un cuvânt este considerat nou atunci când este abia creat sau în momentul înregistrării sale în dicționare? Noțiunea de „**neologicitate**" este încă vagă şi insuficient definită, impunându-se unui studiu detaliat de către specialiştii interesați: terminologi, lexicologi, lexicografi, sociolingvişti etc." (http://www.cnaa.md/files/theses/ 2014/26376/inga_druta_thesis.pdf).

[5] Vezi o atestare la Paul Goma, *Jurnalul unui antisemit* (2003), p. 65: „Dar, în virtutea recunoștinței (gratitudine îi zicea Grigurcu, pentru a-i da un certificat de neologitate) față de Monica Lovinescu, ar fi trebuit să fiu altfel (...)" (http://paulgoma.free.fr/paulgoma_pdf/pdf/FRP_JURNAL _ 2003_intreg.pdf).

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

arhaiza vb.	**neologiza** vb.	
arhaizant, -ă adj.	**neologizant, -ă** adj.	
arhaicitate s.f.	x	(x = ***neologicitate** s.f.)
arhaitate s.f.	y	(y = ***neologitate** s.f.)

4. Concluzii

Din punct de vedere etimologic, trecerea în revistă a exemplelor de mai sus ne conduce spre următoarele observații și concluzii:

a) mecanismele de reacție a limbii române, prin vorbitorii ei, la ceea ce este simțit ca insuficiență, deficiență sau iregularitate a sistemului lexical acționează după reguli analogice pentru completarea lacunelor sau pentru rezolvarea unor probleme structurale[1];

b) aceste mecanisme sunt, în cea mai mare parte, aceleași cu cele care se manifestă în principalele limbi de cultură și civilizație europene și se datorează, originar sau, mai ales cultural, fondului lexical latin, caracterizat printr-o structură fundamental derivativă;

c) exemplele discutate au fost alese, în egală măsură, atât din categoria creațiilor interne, cât și din categoria împrumuturilor analizabile sau semianalizabile, tocmai pentru a confirma convergența mecanismelor analogice din română și din limbile romanice;

d) în multe cazuri, este dificil de optat pentru una sau alta dintre posibilitățile etimologice, interne sau externe, dar, dincolo de această dificultate, rezolvabilă prin studierea atentă a datelor lingvistice și extralingvistice, rămâne evidența obținerii unui cuvânt analizabil sub presiunea exercitată de prezența antonimului său lexical, de asemenea analizabil, sau de prezența unui model antonimic aparținând aceleiași familii.

BIBLIOGRAFIE

Bucă, Marin și Ivan Evseev, 1976, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Editura Facla.

Cernea, Maria, 2009, *Unități frazeologice în limba română*, Târgu-Mureș, Editura Kreativ.

Colțun, Gheorghe, 2000, *Frazeologia limbii române*, Chișinău, Editura Arc.

Gheltofan, Daniela, 2014, *Antonimia. O abordare sistemică și extrasistemică*, Craiova, Editura Universitaria.

Graur, Al. și Mioara Avram (red. resp.), 1978, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II (*Prefixele*), București, Editura Academiei.

Groza, Liviu, 2005, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, București, Editura Universității din București.

Hristea, Theodor, 1971, „Etimologia multiplă internă", *Limba română*, XX, 5, p. 479-488.

Hristea, Theodor (coord.), 1984, *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros, p. 73-95.

Klégr, Aleš și Jan Čermák, 2010, „Neologisms of the „On-the-pattern-of" Type: Analogy as a Word-formation Process?", în Martin Prochazka, Marketa Mala, Pavlina Saldova (eds.), *The Prague School and Theories of Structure*, Gottingen, V & R Unipress, 2010, p. 229-244.

Konieczna, Ewa, 2013, „Analogy in word formation", *Studia anglica resoviensia*, 10, Grzegorz A. Kleparski (ed.), Uniwersytet Rzeszowski, p. 15-25.

[1] De altfel, se poate constata un relativ mare interes pentru problemele de limbă în mediul online, unde utilizatorii comentează, mai mult sau mai puțin avizat, dar, de obicei, cu bun-simț, diverse chestiuni de ordin lingvistic. A se vedea, în acest sens, o interesantă discuție despre alogic, logic și ilogic, descoperită la adresa http://scri.ro/alogic-sau-ilogic-3725.html.

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)

Moroianu, Cristian, 2008, *Dicționar etimologic de antonime neologice*, București, Editura Universității din București.
Moussy, Claude, 2010, *Synonymie et antonymie en latin*, Universitè de Paris – Sorbonne (Paris IV), L'Harmattan.
Rodríguez-Piñero Alcalá, Ana Isabel, 2011, *La sinonimia y la antonimia en el marco de un diccionario de locutiones*. URL: www.linred.com (06.10.2011).
Sârbu, Richard, 1977, *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, Editura Facla.
Sihler, Andrew L., 2000, *Language history: an introduction*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co.
Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română*, București, Editura Academiei Române.
Șerban, Vasile și Ivan Evseev, 1978, *Vocabularul românesc contemporan – schiță de sistem –*, Timișoara, Editura Facla.
Varo, Carmen Varo, 2007, *La antonimia léxica*, Madrid, Arca / Libros.

FORMAL MOTIVATION OF SEMANTIC RELATIONS: ANALYSABLE RAPPORTS BETWEEN ANTONYMS

(*Abstract*)

No matter the point of view from which it is considered – either from that of the language (*langue*), as a relation of real or possible opposition, binary and symmetrical, which is constantly established between the meanings of two or more (series of) linguistic items belonging to an identical semantic field, or from that of the speech (*parole*), as a relation of real opposition, which may refer to sundry aspects (circumstance, quality, process, etc.) and which is spontaneously established by the speakers between the meanings of two or more linguistic items, in a concrete situation of communication, confined by no traditional or structural restriction –, there is always an analogical mechanism which leads to the engendering and working of an antonymic relation.

The material we have presented here helps to point, on the one hand, various aspects of any antonymic relation which is structurally analysable and, on the other hand, to indicate some of the mechanisms which are manifest in the working of antonymic relations, as a mark of internal linguistic reorganisation.

BDD-V1704 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:52 UTC)